

De vestigingsplaats van Boom en Bosch tussen 1439 en 1663

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Bij gelegenheid van de ingebruikneming van het gerestaureerde Breukelse gemeentehuis Boom en Bosch in 1984 verscheen een interessant boekje over de geschiedenis van Boom en Bosch en zijn eigenaren, geschreven door mevrouw Meta Prins-Schimmel.¹ Daarin zegt zij: "de oudste archivalia omtrent Boom en Bosch betreffen ook het grondbezit en dateren uit 1663 - 1664". In 1663 kreeg Abigaël [de] Man, bij deze gelegenheid in rechte vertegenwoordigd door haar man Abraham Boddens, een akker land in leen welke leenroerig was aan het Huis Nijenrode. De buitenplaats (die toen nog geen Boom en Bosch heette) zou zijn gebouwd op een perceel grond, geheten de Sint-Anthonisakker.²

Dit artikel bevat een aanvulling en correctie op de hierboven geciteerde mededelingen. Om die in het juiste verband te kunnen plaatsen, moeten we evenwel, om te beginnen, ruim vier eeuwen verder terug gaan in de Breukelse historie dan het genoemde jaar 1663 en kijken naar de grote lijn in onze dorpsgeschiedenis.

Leengoederen van het geslacht Van Dolre / Van Vianen

Tijdens de Hoge Middeleeuwen lag het machtscentrum van Breukelen in de oude villa, welke ook bekend stond als het Huis de Poel of de Broekerhove (Breukelerhof).³ De goederen die er bij hoorden had de heer Van den Poel als leenman in leen van het Leenhof⁴ van het geslacht Van Dolre (zie Afbeelding 1). Een archief uit die tijd is helaas niet bewaard gebleven; wel een enkel los document.⁵

Het geslacht Van Dolre speelde in de 12de en 13de eeuw een belangrijke rol in het Sticht Utrecht. In 1178 werden een Reinier en een Hugo van Dolre genoemd als ministerialen van de bisschop. Ridder Gerard van Dolre en zijn zoon Berend van Dolre waren raadsliden van de bisschop.⁶ Gijsbert van Dolre, een zoon van deze Berend van Dolre, trouwde in het midden van de 13de eeuw met Agnes Gijsbertsdr van den Poel uit Breukelen.⁷ Dat duidt er op dat de twee families in sociaal opzicht min of meer gelijkwaardig zijn geweest. Een zoon van dit echtpaar, ook weer Berend geheten, komen we op de volgende bladzijde tegen als leenheer van onder meer het Ronde Dorp van Breukelen.

Doordat heer Zweder van Vianen in de 14de eeuw trouwde met een erfgename uit het geslacht Van Dolre (haar naam is ons niet overgeleverd), gingen veel goederen welke vielen onder dat Leenhof Van Dolre over in het bezit van het Leenhof van de heren Van Vianen.⁸ Via de nagelaten papieren van dit Viaanse Leenhof⁹ kunnen we, terugkijkend, toch nog een goede indruk krijgen van wat de Van Dolres ooit in Breukelen en wijde omgeving zoal bezaten.

Dit betrof een goederenbezit van aanzienlijke omvang, waarbij "een naamgevende hofstede in Breukelen zou passen".¹⁰ De geografische spreiding was groot. Binnen Breukelen behoorden tot de aan het Huis van Vianen gekomen Van Dolre-goederen: (1) 20 hofsteden¹¹ in het dorp Breukelen; de tienden¹² van 22 hoeven in Otterspoorbroek; gerecht, tijns,¹³ tiende en uiterdijk bij de (Oude) Aa; (2) gerecht, tijns en tiende van Otterspoorbroek; de Westengtiende, de Haartiende, de Kleine tiende, de Dolretiende alle met gerecht; de tiende van Dannensluis tot Nigtevecht; het Dolregoed, strekkend van de Vecht tot de Broekdijk; het gerecht van Breukelen buitendijks en de hofsteden in Breukelen; (3) gerecht, tijns en tiende

van vier hoeven in Portengen; (4) een halve hoeve land bij Ruwiel; (5) 5 morgen land in Oud Aa, gerecht van Jutte van den Rijn; (6) 7 morgen land in het zuideinde van Portengen.

In de archivalia van het Leenhof van Vianen komen we buiten Breukelen nog de volgende voormalige lenen van Van Dolre tegen: (7) gerecht, tijns en tienden van Diemberbroek;¹⁴ (8) vier hoeven - te zamen 64 morgen - met gerecht in Diemberbroek; (9) gerecht, tijns en tiende aan de Oude Rijn; (10) de tiende van De Meern; (11) 2½ morgen land bij Nijeveld in Bijleveld; (12) 6 morgen land in Breudijksveld, Harmelen; (13) 10 morgen land in Teckop bij Kamerik; (14) 7½ morgen land in Oud-Kamerik; (15) 4 morgen land in Mastwijk, Linschoten; (16) een viertel¹⁵ land naast Montfoort in Mastwijk; (17) een viertel land in het land van Montfoort; (18) 2 morgen land op Montfoort; (19) 2 morgen land op Mastwijk in het kerspel Linschoten; (20) de helft van 12 morgen land in de Polre aan de Linschoten naast het huis Te Nesse; (21) 2 morgen land in de Polre in Linschoten, gemeen met 9 morgen elders; (22) 1 morgen land in Maarssen en 4 morgen in Maarsserbroek (gerecht van Splinter van Loenersloot); (23) 3 morgen land in Nigtevecht, genaamd Scadeland; (24) zijn weren [= als waarborg verkregen] land in Nigtevecht; (25) een viertel land in Oukoop in de heerlijkheid Montfoort; (26) een viertel land in Snelrewaard; (27) een viertel land met hofstede in Snelrewaard; (28) 2½ morgen land in Snelrewaard; (29) 8 morgen land in Vleuten; (30) 2 morgen land in Waarder; (31) een viertel land in Kortwaarder; (32) 2 morgen land bij Montfoort in Willeskop; (33) een half viertel land in Willeskop; (34) 2 morgen land op de Eng in Willeskop.

Het huwelijk met een erfdochter Van Dolre was geen uitzondering in de gewiekste partnerkeuzes van de achtereenvolgende heren Van Vianen, waardoor interessante verbindingen werden gelegd met andere belangrijke leenhoven.

Door een "strategisch huwelijk" met de erftante Katharina Uten Goye kwam in de 14de eeuw bijvoorbeeld ook het Leenhof van Goye (= 't Goy, tussen Houten en Wijk bij Duurstede) in het bezit van de heren Van Vianen,¹⁶ met inbegrip van het Huis Ten Goye met gerecht, heerlijkheid en verder toebehoren. Wat dit laatste betreft zijn voor ons vooral van belang dat daaronder ook vielen 56 morgen land met tien hofsteden, gelegen ten zuiden van De Haar (in leen aan Loef van Ruwiel); een halve hoeve land in de Lage Haar; gerecht, tijns en tiende van Laag-Nieuwkoop in de parochie Kockengen; en een perceel land in Laag-Nieuwkoop.¹⁷ Op die Laag-Nieuwkoopse goederen hoop ik later nog eens afzonderlijk terug te komen.

Het Ronde Dorp van Breukelen en andere Breukelse goederen bleven slechts omstreeks driekwart eeuw in bezit van het geslacht Van Vianen. Toen in 1418 Johanna van Vianen, erfdochter van Hendrik heer van Vianen en van Hadewij (Heylwich) van Herlaer en van Ameide, in het kraambed overleed, erfden de Viaanse goederen over op haar zoon Reinoud van Brederode. Tot na het Rampjaar 1672 - 1673 bleef Vianen van het geslacht Van Brederode.¹⁸

Opdeling van de goederen waarmee de Breukelerhof was beleend

Omstreeks het midden van de 13de eeuw werden de leengoederen die behoorden bij het Huis de Poel (de Breukelerhof) in twee goederencomplexen opgesplitst.³ Eén daarvan bleef in het bezit van de heer uit het geslacht Van den Poel die op de Breukelerhof resideerde, het andere complex kwam aan een afgesplitste tak van zijn familie die een nieuwe villa had gesticht tussen de Klapstraat (Herenstraat) en de Vecht.^{19,20}

Tot de leengoederen welke overgingen naar de nieuwe villa behoorde onder meer het in de voorafgaande opsomming onder (1) genoemde leen met 20 hofsteden¹¹ in het dorp Breukelen. In 1298 werd het complex met deze 20 hofsteden door de leenheer Berend van Dolre in leen gegeven aan de leenman Gijsbert van den Poel.²¹ Op 13 juni 1372 werd dit leen door Gijsbrecht van Vianen uitgegeven aan Jutte Gijsbertsdochter van Vliet, echtgenote van Herman van den Rijn,²² welke belening op 8 juli 1392 door Hendrik II, Heer

?	Gerard van Dolre
?	Berend van Dolre
?	Gijsbert van Dolre x Agnes Gijsbertsdr van den Poel
rond 1298	Berend van Dolre
?	erfdochter Van Dolre ⁸ x Zweder II van Vianen (overleden 4 december 1333)
? - 1352	Hendrik I van Vianen, broer van Zweder II
1352 - 1391	Gijsbrecht van Vianen, zoon van Hendrik I
1391 - 1417	Hendrik II van Vianen, zoon van Gijsbrecht
1417 - 1418	Johanna van Vianen x (1414) Walraven I van Brederode (8ste heer van Brederode)
1418 - 1427	Jan van Vianen van Noordeloos, broer van Hendrik II, als ruwaard van Vianen en Ameide tijdens de minderjarigheid van zijn neef Reinoud II van Brederode, geb. 1415
1427 - 1473	Reinoud II van Brederode, zoon van Walraven I
1473 - 1477	Jolante van Lalaing als voogdes over haar zoon Walraven II van Brederode, geboren 8 januari 1462
1477	Reinier van Broekhuizen, als voogd over zijn neef Walraven II van Brederode
1477 - 1531	Walraven II van Brederode, zoon van Reinoud II
1531 - 1556	Reinoud III van Brederode, zoon van Walraven II
1556 - 1567	Hendrik III van Brederode, zoon van Reinoud III; ijverde voor de protestanten; week 27 april 1567 uit naar Duitsland; daar overleden 15 februari 1568
1567 - 1576	Philips II, koning van Spanje, wegens confiscatie van de heerlijkheid Vianen
1576 - 1590	Geertruida van Bronkhorst en Batenburg, vrouwe van Vianen, enig kind van Johanna van Brederode, die een zuster van Hendrik III van Brederode was
1590 - 1614	Walraven III van Brederode, kleinzoon van Wolphert van Brederode, heer van Cloetinge, die een broer was van Reinoud III; erfde Vianen in 1590 bij het overlijden van zijn achternicht Geertruida van Bronkhorst
1614 - 1620	Walraven IV van Brederode, zoon van Floris van Brederode, jongere broer van Walraven III
1620 - 1655	Johan (Hans) Wolphert van Brederode, jongere broer van Walraven IV
1655 - 1657	Hendrik IV van Brederode, zoon van Johan Wolphert, uit diens tweede huwelijk
1657 - 1679	Wolphert van Brederode, jongere broer van zijn voorganger Hendrik van Brederode; overleed op 15 juni 1679 als laatste wettige mansoir van de Van Brederodes

Afb. 1. Leenheren en leenvrouwen van het gerecht van het Ronde Dorp van Breukelen en diverse andere goederen in en nabij het dorp Breukelen, waaronder de twee blokken van drie hofsteden die in dit artikel besproken worden.

van Vianen, 't Goy en Ameide werd herbevestigd.²³ Per 31 augustus 1422 kwam het leen op naam te staan van haar zoon Evert Hermansz van den Rijn,²⁴ heer van de villa aan de Vecht, en op 4 mei 1432 van diens zoon Herman van Rijn.²⁵ Deze stelde voor de duur van diens leven zijn broer Otto van Rijn aan als de beheerder van dit complex aan leengoederen.²⁵

Afsplitsing van zes hofsteden van de leengoederen van de villa

De regeling tussen Herman van Rijn en zijn broer Otto sloot echter niet uit dat Herman, de feitelijke bezitter van de villa aan de Vecht, zich bij gelegenheid ook met de zaken bleef bemoeien. Zo onttrok Herman van Rijn op *13 juni 1439* zes hofsteden (gelegen in twee blokken van drie) aan het complex. De aanspraken op die zes hofsteden gaf hij terug aan het Leenhof van Vianen, opdat dat leenhof vervolgens op Hermans verzoek de Breukelse schout Frederick Willemsz daarmee kon belenen.²⁶

Dit zal een vorm van beloning zijn geweest voor diensten welke de schout ten behoeve van de heer van de villa vervulde. Het verkrijgen van land was in de Late Middeleeuwen erg gewild, omdat het een redelijk zekere vorm van geldbelegging en bron van inkomsten was. Het was in die tijd niet erg gemakkelijk om goede stukken land in eigendom of leen te krijgen, maar een schout verkeerde wat dat betreft in een bevoorrechte positie. In de oude archieven komt meermalen een schout voor als bezitter van verhoudingsgewijs veel land.

Over deze Frederick Willemsz en zijn nakomelingen werd in dit tijdschrift eerder geschreven, toen we het hadden over de huizen aan de oostelijke helft van de noordkant van de Kerkstraat.²⁷

Hoewel Frederick Willemsz in de registers van de leenhoven van Vianen en van Nijenrode slechts aangeduid werd met zijn gegeven naam (Frederick) en patroniem (Willemszoon) - zoals in officiële documenten van die tijd gebruikelijk was - had hij ook een familienaam. Hij en zijn nakomelingen behoorden tot het geslacht Van Oukoop, dat enkele eeuwen lang in Breukelen vooraanstaande posities innam.

Frederick Willemsz liet op 11 februari 1446 van deze twee blokken van drie hofsteden twee afzonderlijke lenen maken. Hij regelde tevens dat het ene blok van drie hofsteden voor de helft werd toebedeeld aan zijn zoon Aelbert Fredericksz, terwijl de opbrengsten van de andere helft van dit blok moesten dienen als lijftocht (= financieringsbron voor het levensonderhoud) voor Johanna, zijn echtgenote.²⁸ De belening met het andere blok van drie hofsteden liet Frederick Willemsz (die toen bovendien één hofstede in eigen vrij eigendom kreeg) overschrijven op naam van Gerard Jansz, die bepaalde dat de inkomsten welke daaruit werden verworven moesten dienen als lijftocht voor Wendelmoet, zijn vrouw.²⁸ Deze Gerard Jansz was vrijwel zeker dezelfde als de Gerrit Jansz die we tegenkwamen als de westelijke buurman van Frederick Willemsz in de Kerkstraat.²⁹ De gang van zaken wijst er op dat deze Gerard of Gerrit Jansz ook op enigerlei wijze tot de familiekring van Frederick Willemsz van Oukoop behoorde.

Drie hofsteden aan de Vecht

De ligging van het eerstgenoemde blok van drie hofsteden werd bij herhaling omschreven als strekkende van de Kerkweg³⁰ tot de Vecht. Het bevond zich dus ten zuiden van de Danne.

Aan de noordkant grensde dit blok land in 1596 aan het land van Adriaan Cornelisz, brouwer,³¹ en in 1663 aan het land van Jan Jacobsz, brouwer.³² Dat was het perceel land aan de zuidzijde van de weg die we thans kennen als de Brouwerij, met daarop toen het brouwhuis van de Breukelse bierbrou-

werij "De Vijfhoek".³³ De genoemde brouwer Jan Jacobsz was Jan Jacobsz van der Horst.

Als aangrenzend land aan de zuidkant werd in 1596 genoemd de Antons hofstede,³¹ behorend aan dezelfde leenman aan wie toen de drie hofsteden in leen werden gegeven (zoals hieronder zal blijken, was dat Jasper de Swart), terwijl in 1640 werd gezegd dat die Antons hofstede toen gehuurd werd door Abraham Borremaker.³⁴ De Antons hofstede is onmiskenbaar wat in andere oude documenten de Sint-Anthonisakker wordt genoemd, waarop vanouds het Sint-Anthonishuisje stond.

In de leenregisters van Nijenrode komt deze akker onder het hoofdje "Bij St. Anthonis huisjen" voor als "Een acker lants bij St. Antonis huisgen in de gerechte van Nijenrode, streckende van den Dandijck tot in de Vecht toe, daer boven naest gelegen is de Heere-wech" en "aen die noortsijde Dirck Gerrit Harmanss.s. met een bomgert die hij van den heere van Brederode te leen hout. Heet St. Antonis-acker".³⁵

De hierboven genoemde heer van Brederode was de rechtmatige opvolger van het geslacht Van Vianen. De laatste lenen uitgegeven door een echte heer Van Vianen dateren uit 1417. Tegen het eind van de 14de eeuw was de rijke erfdochter Johanna Hendriksdr van Vianen getrouwd met Walraven van Brederode (gesneuveld binnen Gorinchem in 1417). Johanna lijkt hooguit 2 jaar als vrouwe van Vianen te hebben gediend. Vanaf 1420 was het Leenhof van Vianen bezit van Johanna's zoon Reinoud van Brederode, wiens taken tot hij meerderjarig werd, waargenomen werden door Jan van Vianen van Noordeloos. De laatste heer Van Brederode stierf in 1679. Zie ook Afbeelding 1.

Er is niets in het hiervoor genoemde Nijenroodse document dat er op zou kunnen wijzen dat er op de Sint-Anthonisakker een boerderij of woonhuis stond.

Op 17 februari 1591 werd Jasper (= Jasper) de Swart op gezag van Floris van den Bongard, heer van Nijenrode, met die Sint-Anthonisakker beleend. Hij behield deze zeer geruime tijd. Op 19 april 1612 kreeg Roeloffgen Jans de Sint-Anthonisakker in leen, "na dode" [= na het overlijden] van haar oom Jasper de Swart.³⁵

Het blok van drie hofsteden, gelegen tussen de brouwerij en de Sint-Anthonisakker, zal een redelijke omvang hebben gehad. Het kan dus niet anders, of dit is het gebied waarop later Boom en Bosch werd gebouwd.

In 1474 werden de bezittingen en rechten van de villa aan de Vecht door Otto Hermansz van Rijn verkocht aan Gijsbert (= Gijsbrecht III) van Nijenrode.³⁶ De twee maal drie hofsteden die in 1439 waren afgescheiden, hoorden daar toen niet meer bij en komen daarom in de leenregisters van Nijenrode niet voor. Zij bleven rechtstreekse lenen van het Leenhof van de heren Van Vianen.

Mevrouw Prins-Schimmel kende weliswaar het bestaan van het hier besproken blok van drie tussen Vecht en Kerkweg gelegen hofsteden uit notariële archieven,³⁷ maar lijkt niettemin de indruk te hebben gehad dat de Sint-Anthonisakker zich uitstreckte tot dicht bij het perceel met de brouwerij. Dat blijkt echter duidelijk niet het geval te zijn; de Sint-Anthonisakker lag een heel stuk verder naar het zuiden, aan de grens van het Ronde Dorp van Breukelen, nabij de eerder genoemde bocht in de oude Vechtdijk (Heerenweg), dus waar een reiziger komend uit de richting Utrecht het Ronde Dorp binnentrad.

De bestudeerde archiefstukken onthullen niet aan welke heilige Antonius het huisje op de Sint-Anthonisakker gewijd was.

Sint-Antonius abt, de aartsvader der monniken, zal het niet geweest zijn.

Minder makkelijk uit te sluiten valt Sint-Antonius van Florence, bijgenaamd de kleine Antonius, beschermer der armen en verzorger der pestlijders. Sedert 1348 hadden ook Breukelen en omgeving verschillende malen te lijden onder de pest.³⁸ Er zou dus een pesthuisje aan de rand van het dorp gestaan kunnen hebben. Helaas heb ik niet kunnen achterhalen wanneer het Sint-Anthonishuisje werd gesticht, vóór of na 1348. De oudste mij bekende vermelding is uit 1560.³⁵

Als derde is er de welbespraakte Sint-Antonius van Padua, die in zijn leven heel veel gereisd heeft en daardoor mede gold als beschermer van hen die onderweg zijn. Een wegkapel te zijner ere bij een plek waar een reiziger vanaf een landelijke weg een dorp bereikte, lijkt evenmin onaannemelijk.

Hopelijk levert verder historisch onderzoek op dit punt meer duidelijkheid.

Beleningen en dergelijke van 1446 tot 1663

In de stukken van het Leenhof van Vianen komen, wat het hier besproken blok van drie hofsteden betreft, de volgende beleningen en verplichtingen voor:

11 februari 1446: Lijftocht van Johanna, gehuwd met Frederick Willemsz, op de helft en overdracht van de andere helft aan Aelbert, zoon van Frederick Willemsz.²⁸

26 september 1452: Het geheel aan Aelbert Frederick Willemsz.³⁹

Op een niet te achterhalen dag in *februari 1465:* Frederick Fredericksz bij overdracht door Aelbert Fredericksz zijn broer, gehuwd met Jutte dochter van Jan van Veldwijk, met lijftocht van Agatha Gerardsdochter, zijn vrouw.⁴⁰

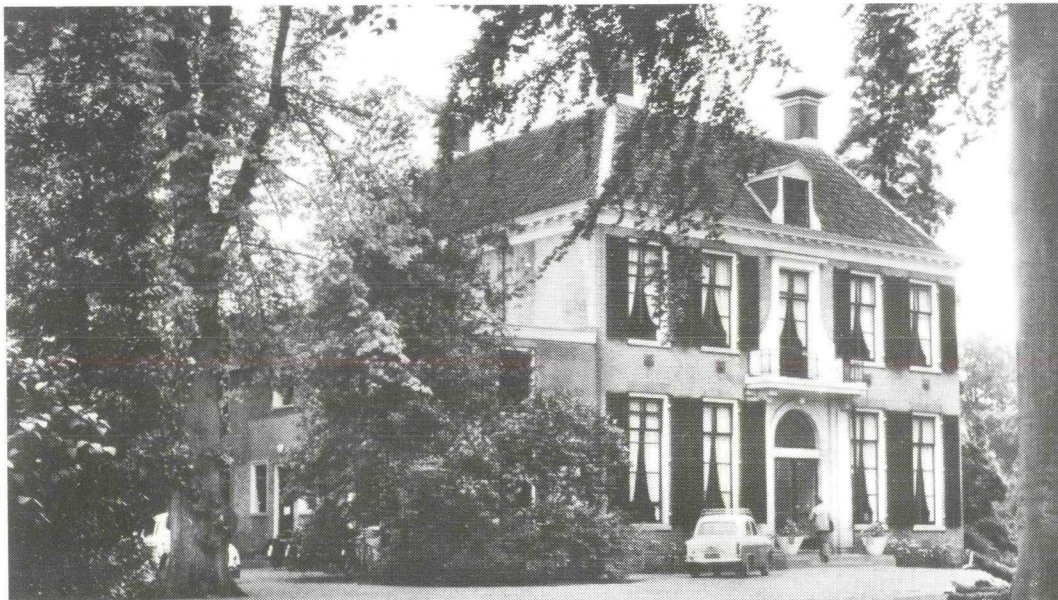
19 juli 1510: Herman Fredericksz.⁴¹

27 februari 1556: Frederick Hermansz, "bij dode" [= wegens het overlijden] van Herman Fredericksz, zijn vader, waarna hij de drie hofsteden niet zelf in bezit nam, maar overdroeg aan Dirk Gerardsz.⁴²

11 mei 1558: Lijftocht van Marietje Ernstdochter, gehuwd met Dirk Gerardsz.⁴³

2 juni 1596: Jasper de Zwart, bij overdracht door Dirk Gerardsz, in 1597 met lijftocht van Susanna van Rhenoy, zijn vrouw.³¹

Deze Jasper de Zwart had, zoals we eerder zagen, in 1591 al de Sint-Anthonisakker in leen gekregen. Vanaf 1596 waren die akker en de drie hofsteden van het Huis van Vianen dus in handen van dezelfde leenman.

Afb. 2. Boom en Bosch omstreeks 1958, met alleen het hoofdgebouw en een gedeelte van een zijvleugel aan de noordkant. De man die net naar binnen wil lopen is Joop Burggraaf. (Oude prentbriefkaart, in Foto-archief Historische Kring Breukelen.)

14 maart 1608: De drie hofsteden worden in leen gegeven aan Abraham Gijsbertsz, namens Rudolfje Jansdochter, zijn moeder, bij dode van Jasper de Zwart, haar oom.⁴⁴

11 april 1638: Hendrik van Kesteren, burger van Utrecht, namens Christina Hol, zijn vrouw, bij dode van Cornelis Gijsbertsz Hol, haar vader, die dit bezit had verworven via Rudolfje Jansdochter, diens moeder.⁴⁵

Twee dagen eerder, op 9 april 1638 was deze Hendrik [Henrick] van Kesteren, als man van "Crina Cornelis Hollen dr." op het Huis Nijenrode ook reeds beleend met de Sint-Anthonisakker, en wel "na dode" van Roeloffgen Jans en "gevolgde overlijden" van haar oudste zoon Cornelis Gijsbertss Holl.³⁵

25 februari 1640: De drie hofsteden aan de Vecht werden verpand ten gunste van Albert Wasman, klerk van mr. Herman Bolk, secretaris en tesorier⁴⁶ van Vianen, door Hendrik van Kesteren, gehuwd met Christina Hol, vanwege een lening van f 600,-.³³

14 april 1645: Mr. Adriaan de Raad, advocaat bij het Hof van Utrecht, krijgt de drie hofsteden in leen namens Eduard de Man, bewindhebber van de West-Indische Compagnie, kamer Amsterdam, bij overdracht door Hendrik van Kesteren namens Christina Hol, diens vrouw.⁴⁷

Op 1 maart 1645 had Henrick van Kesteren ook afstand gedaan van verder aanspraken op de Sint-Anthonisakker en werd deze in leen gegeven aan Eduard [de] Man.³⁵

16 mei 1663: Jan van de Bongaard, secretaris van Breukelen, namens Abigaël de Man, bij dode van Eduard de Man, haar oom.³²

Met haar zijn we aangekomen bij de Abigaël de Man, met wie het relaas van mevrouw Prins-Schimmel begint. Op 16 mei 1663 kreeg deze Abigaël [de] Man, "na dode van Eduard Man", van het Huis Nijenrode ook de Sint-Anthonisakker in leen,² welke was gelegen *naast* het hiervoor genoemde leengoed van het Huis van Vianen.³⁵

De andere drie hofsteden

Over het andere blok van drie hofsteden bevat het archief van het Leenhof van Vianen veel minder informatie. Zoals gezegd kwam dat in 1446 in handen van Gerard Jansz. Op 17 juli 1472 werd hij als leenman van deze drie hofsteden opgevolgd door Heer Wouter Gerardsz, die priester was.⁴⁸ Op 11 september 1494 kwam het leen op naam van Jacob Gerardsz, met lijftocht van Hillegonde, zijn vrouw.⁴⁹ Wouter en Jacob Gerardsz waren vermoedelijk beiden zoons van Gerard Jansz. Op 30 maart 1509 werden de drie hofsteden in leen gegeven aan Gerard Hendriksz, vanwege het overlijden van Jacob Gerardsz, zijn oom.⁵⁰ Uit de jaren daarna zijn in het archief van het Leenhof van Vianen geen beleningen met deze drie hofsteden meer gevonden.

Over de omgeving wordt ons maar weinig meegedeeld. Als buur "beneden" (aan de noordzijde) werd in 1472 genoemd een hofstede bewoond door Nikolaas Jansz, welke hofstede Otto van Rijn toen in leen hield van de leenheer, dat is Reinoud II van Brederode, heer van Vianen.⁴⁸ De buurman "boven" (aan de zuidkant) was in 1494 Hendrik Spijker met de hofstede welke hem in eigen vrij bezit was gegeven.⁴⁹

De preciese ligging van het tweede blok van drie hofsteden is hierdoor, met de kennis waarover de HKB op dit moment beschikt, niet met zekerheid vast te stellen. Er is wel een vermoeden. Veel kavels in het Ronde Dorp van Breukelen ten noorden van de Kerkstraat en ten zuiden van de Danne liepen aanvankelijk vanaf de Heerenweg ('s-Heerenwagenweg, thans Straatweg) tot aan de Vecht (denk bijvoorbeeld aan de Sint-Anna-akker⁵¹). In de

leenregisters van Nijenrode worden twee oost-west strekkende kavels ten zuiden van Het Keyserrijk genoemd; daarna volgt een verhoudingsgewijs groot aaneengesloten gebied - gelegen recht in het verlengde van de drie besproken hofsteden aan de Vecht - waar de bezitter van kasteel Nijenrode blijkbaar geen belangen bij had. Het lijkt niet onlogisch dat in 1439 zes hofsteden van het bezit van de heer op de villa aan de Vecht werden afgescheiden, welke bij elkaar lagen, tussen Heerenweg en Vecht, aan weerszijden van de Kerkweg, en die mogelijk ooit over de Kerkweg heen drie lange hofsteden hadden gevormd. Gerard Hendriksz, die in 1509 leenman werd van het tweede blok van drie hofsteden, woonde op Het Keyserrijk⁵² (dat voor zover na te gaan valt zijn vrij eigendom was), en was dus geëind bij grondbezit dicht in de buurt.

Noten

- 1 M.A. Prins-Schimmel, 1984. Boom en Bosch. De geschiedenis van het huis en zijn eigenaren. Uitgave van drukkerij G. van Dijk, Breukelen, met medewerking van het gemeentebestuur van Breukelen, ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van het gemeentehuis Boom en Bosch, 32 blz.
- 2 Prins-Schimmel, 1984, blz. 7 en 15. In de leenregisters van Nijenrode is sprake van Abigaël Man, in het archief van de Leenhoven van de heren Van Vianen heet zij Abigaël de Man.
- 3 A.A. Mantén, 1992. De Middeleeuwse geslachten Van den Poel en Van Rijn en de hofstede De Poel te Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 1, blz. 43 - 59, in het bijzonder blz. 47 en 48.
- 4 De leenheer was degene die een leen (bijv. stuk grond, ambt, recht tot inning van een bepaalde belasting zoals de tiende, tolrecht) uitgaf, de leenman degene die tegen een bepaalde vergoeding (plichten, geld) een leen toebedeeld kreeg. Door de hulde (Latijn: *hommagium*) of manschap werd de leenman als zodanig door de leenheer aanvaard. Daarop beleende de heer zijn leenman. Het was zeer gebruikelijk dat één man leenman was van meer leenheren. De situatie kon nog ingewikkelder zijn, wanneer een leenheer een overleenheer boven zich had, dan wel een leenman bepaalde leengoederen weer aan iemand anders in onderleen gaf. Een leenheer verwierf extra status wanneer hij over zoveel goederen beschikte dat hij voor het administratieve beheer daarvan een leenhof moest instellen.
- 5 J.J. de Geer, 1851. Proeve eener geschiedenis van het geslacht Van Nyenrode. Uit oorspronkelijke stukken bewerkt. Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, vierde deel, eerste stuk, blz. 3 - 124, in het bijzonder blz. 81.
- 6 A.L.P. Buitelaar, 1993. De Stichtse Ministerialiteit en de Ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek. Verloren, Hilversum, 440 blz., in het bijzonder blz. 223.
- 7 C. Dekker, 1983. Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Stichtse Historische Reeks, 9. De Walburg Pers, Zutphen, 672 blz., in het bijzonder blz. 130.
- 8 J.C. Kort, 1986b. De leenhoven van de heren van Vianen, deel IV. Ons Voorgeslacht. Maandblad van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie, jaargang 41, nr. 359, blz. 224 - 241. Hij schrijft daarin op blz. 224: "Met een onbekende vrouw behuude Zweder van Vianen het zogenaamde leenhof van Dolre". Deze gang van zaken is echter niet volledig zeker. De echtgenote van Zweder kan ook een vrouw uit het geslacht Van Egmont zijn geweest, in plaats van een Van Dolre. A. van Buchell (1565 - 1641) tekende het rouwbord voor Heilwich van Vianen - dochter van Zweder II van Vianen - na, dat indertijd in de Dom te Utrecht hing (Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht, Suppl. Cat. Bibl., Handschrift nr. 593**, fol. 20 verso). Onder de afgebeelde familiewapens komt dat van het geslacht Van Egmont voor (gekeperd van goud en rood in twaalf stukken). P.G.F. Vermast (1950, De Heeren van Goye, deel 5. De Nederlandsche Leeuw, jaargang 67, nr. 7, kolommen 194 - 229) besteedt in de kolommen 196 - 197 nadere aandacht aan de kwartierstaat van Heilwich. Hij noemt onder haar voorouders wel een Van Egmont, maar geen Van Dolre. Tegen een huwelijk van Zweder van Vianen met een Van Egmont pleit daarentegen dat er geen aanwijzingen zijn dat een dergelijke verbintenis voor het huis Van Vianen enig voordeel heeft opgeleverd, terwijl bij de heren Van Vianen de keus van een huwelijkspartner gewoonlijk in dienst stond van hun streven naar uitbreiding van bezit en macht.
Een andere mogelijkheid dan Zweder II waarbij het geslacht Van Vianen het Leenhof van Van Dolre door huwelijk verkregen kan hebben, is er niet. Als Zweder niet met een Van Dolre trouwde, moet aangenomen worden dat de heren Van Vianen de goederen van Van Dolre gewoonweg aankochten. Verkoop van een groot goederenbezit gebeurde

- in het begin van de 14de eeuw al; bijvoorbeeld de "Manschap van Kuik" die in 1327 door de graaf van Holland werd gekocht.
- 9 De inventaris van dit archief is gepubliceerd door G.H.C. Breesnee, 1924. Het archief van het leenhof van Vianen. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven, XLVII, Eerste deel, Algemeene Landsdrukkerij, 's-Gravenhage, blz. 176 - 191.
  - 10 De woorden hoofstede en hofstede komen in Middeleeuwse documenten in verschillende betekenissen voor. Vaak wordt enkel een stuk grond bedoeld, soms een daarop gevestigde boerderij (zie in de opsomming van de goederen van Van Dolre bijvoorbeeld de aanduiding "een viertel land met hofstede"), soms ook een combinatie van beide. Buitelaar (1993, blz. 219) interpreteert de genoemde hofsteden zonder nadere argumentatie of bewijsvoering als kleine huisjes in de dorpskern van Breukelen. Ik ben van mening dat het woord "hofsteden" hier puur voor kavels land werd gebruikt, die bovendien wel binnen de gerechtsheerlijkheid van het Ronde Dorp van Breukelen, maar niet noodzakelijkerwijs in de oude dorpskern gelegen waren.
  - 11 Kort, 1986b, blz. 224.
  - 12 De tiende was een belasting op het agrarisch bedrijf, ter grootte van ééntiende van de oogst of van de vermeerdering der landbouwhuisdieren. Zie: R.H.C. van Maanen, 1993. Het tiendblok Otterspoor vóór 1811. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 4, blz. 186 - 195.
  - 13 De tijns was een bescheiden belasting op grond en had vooral een symbolische betekenis: betaling hield erkenning in van het gezag van de boven de grondgebruiker staande overheid.
  - 14 Diemerbroek was een gerechtsheerlijkheid in het zuidwesten van het gewest Utrecht, omgeven door (in klokrichting) de gerechten Bulwijk (ten zuidwesten van Woerden), Kromwijk, Noord-Linschoten, Oudewater, Papekop en Waarder.
  - 15 Een viertel was gewoonlijk een kwart hoeve. Een hoeve was aanvankelijk meestal 16 morgen, later vaak minder. Een morgen was 8516 m².
  - 16 J.C. Kort, 1986a. De leenhoven van de heren van Vianen, deel III. Ons Voorgeslacht. Maandblad van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie, jaargang 41, nr. 357, blz. 48 - 91, in het bijzonder blz. 48.
  - 17 Kort, 1986a, blz. 65 en 76 - 78.
  - 18 Hierover: A.W.E. Dek, 1959. Genealogie der heren van Brederode. Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, deel 13, blz. 105 - 146.
  - 19 A.A. Mantén, 1990a. De oostzijde van de Klapstraat (Herenstraat) omstreeks 1540 en in 1474. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 5, nr. 4, blz. 121 - 136, in het bijzonder blz. 130 en het kaartje op blz. 132.
  - 20 A.A. Mantén, 1990b. Oudste landgoed bij Breukelen aan de Vecht. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 5, nr. 4, blz. 137 - 149, in het bijzonder blz. 140.
  - 21 De Geer, 1851, blz. 81.
  - 22 De Geer, 1851, blz. 84.
  - 23 Archief van het Leenhof van Vianen (Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage), inv. nr. 6, Register van acten van belening uitgegeven door Hendrik, heer van Vianen en van den Goye en van Ameide, 1391 - 1396; daarin fol. 24 verso.
  - 24 De Geer, 1851, blz. 92.
  - 25 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, Register van acten van belening uitgegeven door Reinoud van Brederode, heer van Gennep, Vianen en Ameide, en door Jolante van Lalaing, zijne weduwe, als voogdes over haar zoon Walraven, 1427 - 1477; daarin fol. 12. De geslachtsnaam wordt hier gespeld als "Van Rijn", dus met weglating van het woordje "den".
  - 26 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 31.
  - 27 A.A. Mantén, 1994. In Brokel, bij de Plaets en boven aen die Kerckstrate. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 9, nr. 1, blz. 27 - 36, in het bijzonder blz. 28.
  - 28 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 51. In 1446 was Frederick Willemsz dus nog in leven, wat betekent dat de door hem in 1442 voor zijn gezin getroffen regeling (Mantén, 1994, blz. 29 onderaan) reeds bij zijn leven in werking trad.
  - 29 Mantén, 1994, blz. 27 en kaartje op blz. 30. Een dochter van Gerard Jansz trouwde met een zoon van Frederick Willemsz; zie noot 40.
  - 30 De Kerkweg liep ongeveer van het punt waar de oude Vechtdijk een bocht naar het westen maakte, in noordelijke richting door, om vervolgens over te gaan in de Dannestraat. Zie H.J. van Es, 1993. Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen (1). Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 1, blz. 33 - 45, in het bijzonder het kaartje op blz. 34 (daarin de weg onder nummer 10).

- 31 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 26, Register van acten van belening uitgegeven door Walraven van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1592 - 1614; daarin fol. 45.
- 32 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, Register van acten van belening uitgegeven door Hans Wolphert van Brederode (Januari 1639 - Augustus 1655), Hendrik van Brederode (Februari 1656 - Juni 1657) en Wolphert van Brederode (Juli 1657 - November 1666), als heren van Vianen en Ameide en Noordeloos; daarin fol. 254. Prins-Schimmel (1984, blz. 15) noemt Eduard [de] Man de vader van Abigaël; de bronvermeldingen van deze autrice zijn helaas te summier om dit te kunnen verifiëren. Ik ga er daarom vooralsnog van uit dat hij, zoals het Viaanse leenhof meldt, Abigaëls oom was.
- 33 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, fol. 14 verso - 15.
- 34 Zie hierover H.J. van Es, 1994. Tussen 's-Heerenwagenweg en Danne te Breukelen. 4. Geschiedenis van brouwerij "De Vijfhoek". Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 9, nr. 1, blz. 10 - 26, in het bijzonder het schema op blz. 12.
- 35 Rechterlijke Archieven (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 2042. Repertorium op de leenregisters van Nijenrode over ca. 1523 - 1677, fol. 39. De Dandijk was blijkbaar hetzelfde als de Kerkweg (verlengde Dannestraat, zie noot 30). Een "bomgert" was een boomgaard.
- 36 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 138 verso. Ook: De Geer, 1851, blz. 107 - 110, en Mantén, 1990a, blz. 130.
- 37 Prins-Schimmel, 1984, blz. 7, 16.
- 38 A.A. Mantén, 1992. De Zwarte Dood. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 4, blz. 227 - 231.
- 39 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 69.
- 40 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 108 verso. Hier verschijnt dus nog een vijfde - in Mantén, 1994, niet genoemde - zoon van Frederick Willemsz ten tonele; de relatie met broer Aelbert zou kunnen doen vermoeden dat Frederick Fredericksz eveneens stamde uit het eerste huwelijk van Frederick Willemsz (met Elsebee Gijsbert Snyderlaersdochter), maar een zoon naar jezelf noemen gebeurde daarentegen meestal pas bij jongere kinderen; ook zou het logisch zijn dat een van de zonen die met het toezicht op de zorg voor Johanna, de tweede vrouw van Frederick Sr, werd belast een van haar eigen kinderen was. De hier ook genoemde vrouw van Frederick Jr, Agatha Gerardsdochter, was een dochter van Gerard (Gerrit) Jansz; hij trouwde dus met zijn buurmeisje.
- 41 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 13, Register van acten van belening uitgegeven door Walraven van Brederode, heer van Vianen en Ameide, Juli 1508 - 1530; daarin fol. 9 verso. Onduidelijk blijft of deze Herman Fredericksz een zoon was van de daarvoor genoemde Frederick Fredericksz of de kleinzoon van diens broer Herman Fredericksz.
- 42 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 18, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Reinoud van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1553 - 1556; daarin fol. 34 verso.
- 43 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 21, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Hendrik van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1557 - 1567; daarin fol. 29 verso - 30.
- 44 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 26, fol. 199 verso.
- 45 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 28, Register van acten van belening uitgegeven door Hans Wolphert van Brederode, als heer van Vianen en Ameide, Mei 1629 - Augustus 1638; daarin fol. 94.
- 46 Tresorier = thesaurier = functionaris belast met het beheer van de geldmiddelen, schat- of penningmeester.
- 47 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, fol. 72 verso - 73 verso.
- 48 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 131.
- 49 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 12, Register van acten van belening uitgegeven door Walraven van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1480 - Mei 1508; daarin fol. 97.
- 50 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 13, fol. 3.
- 51 A.A. Mantén, 1993. Sint-Annaverering in en rond Breukelen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 2, blz. 57 - 66, in het bijzonder blz. 62.
- 52 A.A. Mantén, 1990. Middeleeuwse molen aan de Danne. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 5, nr. 1, blz. 28 - 37, in het bijzonder blz. 28 (de naam van Gerard Hendriksz wordt daar gespeld als Gheryt Heynrickss).